

УДК 323.1. 37.01

DOI: 10.17721/2413-7065.3(92).2024.314012

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІДЕНТИТЕТІВ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСТВА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ: УКРАЇНОЗНАВЧІ ВИМІРИ

Олена ГАЗІЗОВА

orcid.org/0000-0002-5353-5637

кандидат історичних наук,

завідувачка відділу української філології та освітніх технологій

НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка

email: olena.gazizova@ukr.net

Анотація. *Висвітлено процес формування в учнівської молоді національних суспільно-державних цінностей як ідейного підґрунтя української ідентичності в умовах російсько-української війни. За концептуальну основу до такого підходу взято українознавство як систему наукового знання про Україну, українців, українськість. Обґрунтовано, що відновлення історичної й культурної пам'яті спонукає до вироблення нових підходів і методів подачі (ширення) обґрунтованої інформації про Україну й українців в освітньому процесі, що відповідно підвищує рівень консолідації молодого покоління.*

Ключові слова: *національна ідентичність, російсько-українська війна, консолідація українства, українознавство, Міжнародний конкурс з українознавства, освіта, учнівська мова, патріотизм.*

Постановка проблеми. З огляду на виклики, які стоять перед суспільством і державою, утвердження національної та громадянської ідентичності української молоді є однією з необхідних передумов як національної безпеки держави, так і досягнення консолідації та стабільності суспільства. Російсько-українська війна як війна за право на існування нації, держави й національної ідентичності зумовлює потребу переосмислення національних цінностей крізь призму українознавчого виміру. Тому соціально-гуманітарна сфера потребує ґрунтовних досліджень, пошуку й використання нових засобів і методів формування національних ідентитетів молодого покоління під час російської збройної агресії проти України. Ціннісні орієнтири стають центральним елементом у формуванні національної свідомості. Патріотизм,

солідарність, любов до рідної землі та бажання захищати її набувають нового змісту. Вони формують нову парадигму особистісного та колективного розвитку. Українознавчий чинник у національно-патріотичному вихованні та освітньому процесі має відіграти ключову роль, адже саме він може формувати українську сутність громадян, і передовсім молодого покоління, у сфері утвердження національної та громадянської ідентичності.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Аналізуючи сучасні дослідження, можемо констатувати, що науковці акцентують увагу на тому, що згуртованість суспільства зосереджується навколо ідей (ідеться насамперед про ідею національного самовизначення, ідею незалежності країни), зазначаючи, що це поєднання кількох складових: ідентичності, довіри,

© Газізова О.

взаємодії та доступності; стверджуючи, що згуртованість, ступінь інтеграції суспільства, єдність і консолідація розглядаються як синоніми; констатуємо, що згуртованість – це показник готовності до спільної дії, тобто здатності суспільства чи спільноти до спільної дії в умовах нагальної потреби, викликів та загроз, а також утвердження консолідації українського суспільства як чинника національної ідентичності.

Під цим оглядом заслуговують на увагу праці таких дослідників, як М. Степико, Л. Нагорна, М. Козловець. Особливої уваги вимагає питання формування новітньої національної пам'яті української спільноти, зважаючи на активні трансформації в умовах не лише глобалізаційних процесів, але й загроз гібридної війни, здатної через підміну смислів та цінностей формувати іншу реальність та руйнувати національні смисли. Зокрема, Є. Бистрицький вдається до онтологічного підходу, що дає можливість побачити співбуття ідентичності та екзистенційне переживання людського буття у проекті війни [1]. Сучасні події активізували увагу західних дослідників до питання української ідентичності. Так, Тімоті Снайдер зазначає, що Росія на чолі з Путіним вторглася в Україну задля того, щоб могли розповісти щось на зразок історії про те, хто такі росіяни. Путін формує для Росії щось на кшталт ідентифікації, яка є мітичною, яка зосереджена на минулому, яка є повністю негативною, яка повністю залежить від інших народів [12]. Л. Якубова наголошує, що завдяки стійкості та згуртованості української нації українці, здолаючи «русский мир», стануть переможцями [17, с. 12].

Вагомість українознавчої

проблематики, її увиразнення у патріотичному вихованні опрацьовано в дослідженнях П. Кононенка, Я. Калакури, Л. Токаря, В. Крисаченка, А. Ціпка, В. Піскун та ін. В. Крисаченко акцентує увагу на тому, що саме національна самобутність України є екзистенційним гарантом її історичного буття, постаючи визначальною складовою у прагненнях української нації зберегти свою національну ідентичність [8, с. 24].

Вплив асиміляційних процесів на формування ідентичності сучасної молоді в Україні та за кордоном конкретизується у доробках С. Бойко [5], Л. Шумик [16]. У працях Т. Василик, В. Кротюк акцентується увага на осмисленні феномену героїзму і гідного пошанування героїв російсько-української війни [6]. Л. Чупрій, О. Сіра підкреслюють, що в умовах російської агресії відбувається активне формування загальнонаціональної ідентичності, яка базується передусім на підтримці культури і мови титульного українського етносу, вихованні патріотизму та формуванні української політичної нації [14, с. 45].

Враховуючи виклики війни, можемо стверджувати, що Україна потребує формування новітньої національної пам'яті, актуалізації національно-патріотичного виховання на основі концептуалізації сучасних українознавчих засад освітнього процесу.

Зважаючи на сучасні гуманітарні проблеми, міграційні процеси в Україні та за кордоном, що супроводжуються кризою ідентичності, більш ретельного аналізу потребує вироблення, захист та поширення національних смислових аспектів культуротворення, впровадження українознавчих засад освітнього процесу через формування базових

громадянських цінностей, мовних, соціальних та комунікативних компетентностей.

Формування цілей статті. Російська агресія проти України є війною ідентичностей. В Україні відбуваються активні соціокультурні трансформації, що зумовлюють засвоєння тих цінностей та ідеалів, які базуються на практиках свободи та виявляються через захист власної самоцінності та суверенності. Формування сучасної національної ідентичності українства відбувається супроти активної фази нав'язування чужої ідентичності, спроб розколу та фрагментації. Важливими компонентами ідентичності стають історія (суспільна пам'ять), культура (цінності, світогляд) і дискурс (інформація), які пізнаються і набуваються через соціальні взаємодії. Зважаючи на здатність українського суспільства до консолідації в умовах захисту своєї свободи та ідентичності, варто щораз актуалізовувати національне «ми-почуття» як підґрунтя спільного життя та соціокультурної основи.

В умовах війни одним із головних завдань освітньої політики має стати формування в учнівської молоді національних суспільно-державних цінностей як ідейного підґрунтя української ідентичності. За концептуальну основу до такого підходу варто взяти українознавство як систему наукового знання про Україну, українців, українськість. Відновлення історичної й культурної пам'яті спонукає до вироблення нових підходів і методів подачі (ширення) обґрунтованої інформації про Україну й українців в освітньому процесі, що відповідно підвищує рівень консолідації молодого покоління. Осмислення потребують позитивні суспільні та державні практики

вшанування героїв, авторитет українських героїв у світі як необхідна складова збереження національної спільноти.

Мета дослідження полягає в аналізі проблематики й структури українознавчих студій як чинника формування національної ідентичності учнівської молоді у сфері збереження та відтворення української нації в Україні та за кордоном в умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Війна стає потужним каталізатором для переосмислення національної ідентичності. Учнівська молодь стикається з викликами, які змушують глибше задуматися про свою роль у суспільстві та значення належності до нації. Цей процес супроводжується формуванням почуття відповідальності за майбутнє країни. Освітні заклади відіграють ключову роль у цьому процесі. Саме через освіту молодь може засвоювати важливі для нації цінності, такі як свобода, гідність, демократія та справедливість. Військові реалії допомагають глибше зрозуміти ці абстрактні поняття та застосувати їх на практиці.

Ідея національної єдності, згуртованості, консолідації одночасно є умовою і засобом формування української національної ідентичності. Т. Бевз акцентує увагу на тому, що пріоритетним напрямом у національній системі освіти в умовах повномасштабної війни має стати патріотичне виховання здобувачів освіти, яке є складовою частиною національної безпеки та обороноздатності держави, інструментом утвердження національної ідентичності [2, с. 37]. Я. Калакура наголошує, що війна має потужний вплив на утвердження української ідентичності, масове усвідомлення українськості, розуміння небезпеки

і необхідності захищати Батьківщину [7, с. 23]. Загрози національній безпеці України викликають потребу підняття рівня патріотизму українства, формування національних цінностей та пріоритетів у захисті Батьківщини та утвердження національної ідентичності.

Виходячи з аналізу проблематики та маючи на меті сприяння зміцненню національної єдності українського суспільства, освітня політика спрямовується на виконання Закону України від 13.12.2022 № 2834-IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [4], постанови Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322 «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках», розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2024 р. № 141-р «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року». Концепцією заплановано до 2028 р. залучити 20 відсотків громадян України до участі в проектах з утвердження ідентичності, збільшити до 75 відсотків частку громадян, які пишуться бути українцями, та близько 80 відсотків, які постійно будуть спілкуватися українською мовою, збільшення щороку кількості реалізованих проектів та кількості фахівців у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності [11].

У цьому контексті важливим є дослідження українознавчих підходів до утвердження національної ідентичності

молоді. В. Крисаченко наголошує, що в умовах сучасних викликів українознавство постає своєрідною настільною книгою, тезаурусом знань як про себе самого, так і про весь народ і рідну землю. Ці знання окреслюють національні інтереси та цінності і виконують об'єднавчу функцію при пошуку необхідності та шляхів гуртування всіх громадян в нову синергетичну якість – нездоланну Україну [8, с. 12].

Основним завданням українознавства як освітнього напрямку і як окремого навчального курсу є виховання в учнів високої патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності та незалежності України.

Актуальним питанням є визначення ціннісно-сміслового наповнення освітніх компетентностей як засобу консолідації української нації, узагальнення інформації про збройну агресію Російської Федерації проти України, зокрема щодо подвигів героїв війни, проявлених під час захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України, з метою її використання під час формування ціннісних орієнтирів на прикладах героїчної боротьби українського народу за утвердження суверенітету власної держави. Аналітичні матеріали з цієї проблематики стануть значним внеском в розробку методологічних підходів до формування національної ідентичності української молоді, утвердження демократичного суспільства з високим рівнем патріотизму.

Також необхідним бачиться розуміння спільної історії та культурних традицій. Під час війни історія нації стає живим досвідом, а не просто фактом з

підручника. Молодь вчиться оцінювати минуле через призму сучасних подій, що зміцнює її ідентичність. Соціальні мережі та інформаційний простір також впливають на формування національної свідомості. Вони можуть як посилювати, так і послаблювати почуття належності до нації залежно від інформаційних потоків та ціннісного контенту, що споживає молодь.

Формування національної ідентичності в умовах війни також залежить від особистого досвіду учнівської молоді. Участь у волонтерських ініціативах, допомога армії, підтримка внутрішньо переміщених осіб – усе це сприяє глибшому усвідомленню власної ролі в суспільстві та належності до нації. Такий досвід не лише зміцнює патріотичні почуття, але й розвиває емпатію, соціальну відповідальність та стійкість. Крім того, війна формує новий тип героїзму, який стає зразком для наслідування молоддю. Героїчні вчинки як сучасників, так і історичних постатей надихають та мотивують до активної громадянської позиції. Важливою є також роль медіа в популяризації цих прикладів, оскільки саме вони створюють образ національних героїв і підкреслюють важливість боротьби за свободу.

Не можна ігнорувати психологічний аспект. Війна впливає на емоційний стан молоді, що у свою чергу формує певне світосприйняття. Важливо забезпечити психологічну підтримку, щоб молодь могла не лише зберегти свою національну ідентичність, але й розвивати її на основі справжніх цінностей, уникаючи почуттів ненависті та розчарування. Таким чином, формування національної ідентичності в умовах війни – це процес, що поєднує в собі індивідуальний досвід,

історичні уроки, суспільні цінності та емоційний розвиток, створюючи нове покоління свідомих і відповідальних громадян.

Приклади, які ілюструють процес формування національної ідентичності серед учнівської молоді в умовах війни, допоможуть краще зрозуміти теоретичні роздуми. По-перше, варто згадати активну участь школярів у волонтерських рухах та благодійних акціях. Наприклад, багато учнів створюють власні проекти для збору коштів на підтримку армії або допомогу постраждалим від війни. Ці ініціативи не лише розвивають у молоді почуття відповідальності, але й формують розуміння єдності нації у спільній боротьбі за свободу.

Ще один приклад – участь молоді у відновленні культурної спадщини. Відновлення пам'яток історії, організація заходів на вшанування героїв війни, проведення національних свят набувають нового значення. Через ці дії учні вивчають та засвоюють історію свого народу, формуючи глибший зв'язок із минулим та розумінням сучасної боротьби за незалежність. Значущим прикладом є також робота шкільних психологів та освітніх програм, які підтримують молодь в умовах стресу і воєнного конфлікту. Психологічна допомога та навчальні проекти, що включають дискусії про цінності, національну ідентичність та патріотизм, допомагають учням зберегти емоційну стійкість та розвивати свою національну свідомість. Завдяки активній громадянській позиції та освітнім ініціативам молодь не лише вчиться долати виклики війни, але й активно бере участь у побудові майбутнього України.

Питання національної пам'яті є засадничими для державного будівництва

й формування відчуття належності до нації, оскільки національна пам'ять виступає процесом збереження і відтворення інформації про минуле, символічною формою передачі культурних смислів. Політика пам'яті допомагає формувати колективну інтерпретацію минулого та визначає, як певні події або фігури слід розуміти та вшановувати в суспільстві.

Особливої актуальності в контексті зазначеної проблематики набуває необхідність українознавчої роботи у співпраці з українцями за кордоном.

У серпні 2024 р. Міністерство освіти і науки України оголосило про старт серії тренінгів для вчителів, спрямованих на ефективне впровадження українознавчого компонента в навчальний процес. Мета навчальних тренінгів – ознайомити з дистанційним контентом для українознавчих предметів та надати вчителям інструменти для ефективної дистанційної освіти.

Навчання складається як із навчальних вебінарів, так і з практичних тренінгів, які охоплюють широкий спектр тем: від використання модифікованих програм та викладання конкретних дисциплін до практичних методик викладання на дистанційці [10].

Українознавчий компонент – скорочена освітня програма для школярів, які перебувають за межами України. Вона дає змогу зменшити навчальне навантаження на учнів, які очно вчать в країні перебування та водночас дистанційно здобувають освіту в Україні.

Сюди входять предмети, які не викладають за кордоном: українська мова, українська література, історія України, географія, захист України, основи правознавства. Учні матимуть змогу

навчатися за цією програмою, а ті предмети, які не входять до українознавчого компонента, перезаховувати з іноземних шкіл [10].

Вироблення українознавчого контенту національно-патріотичного виховання, спрямованого на підвищення патріотичних настроїв у суспільстві, збільшить мобілізаційну готовність молоді до захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, ідентичності України. Державні концепції національно-патріотичного виховання, як і теоретичні розробки науковців, а отже, і програмне забезпечення цього напрямку освітнього процесу, виходили з необхідності підвищити громадянські компетентності молоді. Впровадження курсу «Українознавство» в комплекс навчальних дисциплін дало можливість розвинути активну краєзнавчу дослідницьку та наукову роботу. Разом з тим відхід державної політики у 2012 році від національного спрямування в бік полікультурності та декларативності програм патріотичного виховання звів українознавчий контент до наукової сфери. Натомість нова концепція зацентувала увагу на відображення українознавчої складової у вивченні всіх навчальних предметів.

Національна освіта має визначити ціннісні орієнтири суспільства, з'ясувати, які критерії, стандарти, знання є пріоритетними в процесі розбудови громадянського простору. З огляду на сучасні виклики і загрози необхідною постає розробка українознавчих проєктів, спрямованих на формування та відстоювання ідеї національної єдності/згуртованості/консолідації українства в умовах війни та післявоєнної відбудови.

В Україні в умовах воєнної агресії РФ

та інформаційно-психологічного впливу одним із головних завдань державної політики має стати формування в учнів та молоді патріотичних цінностей, відданості загальнодержавній справі захисту та зміцнення країни, активної громадянської позиції. Сьогодні важливим напрямом державної політики є історична пам'ять, яка формує національну ідентичність, національну позицію, соціальні та культурні координати, збагачує соціальний капітал особистості, продукує неперервне стимулювання обговорення минулого через різні форми його інституціоналізації.

У цьому контексті важливим є розроблення українознавчої концептології осмислення та формування новітньої історичної пам'яті щодо відзначення подвигів героїв російсько-української війни. Зокрема, у навчальній програмі для 5–11 класів закладів загальної середньої освіти «Українознавство» (автори-укладачі А. Ціпка, Т. Бойко, С. Бойко, О. Газізова) («Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (лист МОН України від 10.08.2020 № 1/11-5310)) важливою складовою є формування дієвого патріотизму учнівської молоді.

Започатковані НДПУ науково-освітні проекти «Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів» та «Міжнародний конкурс для вчителів «Українознавчі пріоритети освітнього процесу» стали дієвою силою в організації українознавчої спрямованості сучасної системи освіти, у розбудові і модернізації національної освіти, утвердженні єдності освітнього простору України.

Для зміцнення українознавчих засад освітнього процесу, утвердження українознавства як окремої навчальної дисципліни і методології викладання

інших навчальних дисциплін, базового компонента освіти, формування поколінь патріотів-державників та розвитку міжнародних освітніх контактів з 2002 р. було розпочато реалізацію проекту «Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів». За 17 років в освітньому проекті було представлено близько шести тисяч науково-пошукових учнівських досліджень. Цьогорічний XVII Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти проводився відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 23.10.2023 № 1/16443- 23 «Про організацію XVII Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти» та Правил проведення Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 22.08.2013 № 1228, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 11.09.2013 за № 1567/24099, з метою залучення учнівської молоді до пізнання України й українського світу через індивідуально-пошукові форми, розвиток інтелектуального потенціалу школярів на засадах українознавства.

До участі в конкурсі запрошуються учні 8–11 класів закладів освіти усіх типів та форм власності України, учнівська молодь інших держав.

Конкурс проводиться в два етапи:

I етап (заочний) конкурсу передбачає написання учнями 8–11 класів закладів освіти в Україні та за кордоном науково-дослідних робіт. Завершені напрацювання учнів мають відображати самостійний творчо-пошуковий

доробок, заснований на оригінальних джерелах. Учасники конкурсу можуть представляти карти, технологічні програми та схеми, розроблені статистичні таблиці.

II етап (очний) конкурсу передбачає виконання письмових конкурсних завдань, публічний захист науково-дослідних робіт (до 8 хвилин) та виконання тестів з українознавства. У зв'язку з введенням воєнного стану в 2022–2024 рр. II етап конкурсу проводився в дистанційному режимі.

У конкурсі 2022 р. переможцями стали 239 учнів із 20 областей України. Найбільш представленими були Івано-Франківська, Чернівецька, Полтавська, Харківська, Волинська, Київська, Запорізька, Чернігівська, Хмельницька області. У конкурсі 2023 р. – 243 призери з різних куточків України і закордоння. Варто відзначити, що цьогорічний конкурс з українознавства ознаменувався рекордною кількістю переможців – 293.

Тематичне спрямування науково-дослідних робіт, їхня наповненість відобразили комплексність українознавчих студій. Одним із важливих напрямів досліджень є опис та поширення фактів про героїчні подвиги українських військовослужбовців, які мужньо боронять нашу державу, та вшанування пам'яті ветеранів війни. У роботах юних дослідників велика увага приділяється дослідженню історії України, етногенезу українського народу, процесів державотворення, волонтерському руху, культурологічним процесам під час війни, проблемі інформаційної безпеки в сучасному гуманітарному просторі України тощо.

Проведення Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів

закладів загальної середньої освіти у 2022–2024 роках засвідчило велику організованість як педагогів, так і дітей та необхідність здійснення такої роботи, враховуючи важкі суспільно-політичні реалії сьогодення, пов'язані з воєнною агресією і повномасштабним вторгненням РФ в Україну. Перевірка й оцінювання науково-дослідних робіт відобразили комплексність українознавчих студій і стали підсумком наполегливої творчопошукової діяльності як школярів, так і наукових керівників. Багатоаспектні наукові розвідки характеризуються тематичним наповненням, що пов'язане з історією України чи певного регіону, де мешкають автори. Актуальним є дослідження формування української ідентичності в контексті сучасних інформаційних і глобалізаційних процесів та аналізу творчості відомих українських громадських діячів, письменників і митців. Чимало робіт було присвячено проблематиці функціонування і наповнення культурного простору українським контентом, збереження й примноження українських традицій. Цікавими є дослідження діяльності різних культурно-освітніх, громадських організацій задля перемоги в культурному й інформаційному просторі та їх ролі у забезпеченні культурних потреб людей [3, с. 179].

З метою вивчення, узагальнення та поширення кращого педагогічного досвіду вчителів різних типів і форм власності в Україні та українських освітніх закладів за кордоном щодо українознавчого наповнення системи освіти, викладання курсу за вибором «Українознавство», а також використання елементів українознавства в різних галузях освіти в Україні та в українських освітніх осередках за кордоном у січні 2024 року

НДІУ проводився IV Міжнародний конкурс для вчителів закладів загальної середньої освіти України та освітніх установ української діаспори «Українознавчі пріоритети освітнього процесу».

Конкурс реалізується відповідно до Положення про проведення Міжнародного конкурсу для вчителів закладів загальної середньої освіти України та освітніх установ української діаспори «Українознавчі пріоритети освітнього процесу», затвердженого рішенням вечної ради Науково-дослідного інституту українознавства МОН України (протокол від 02.11.2021 р. № 7).

Переможці у номінаціях (1–3 місця) визначаються конкурсним журі у складі наукових співробітників Науково-дослідного інституту українознавства за участю освітянської громадськості у номінаціях:

- авторський урок з курсу за вибором «Українознавство» для учнів 1–11 класів закладів загальної середньої освіти України;

- авторський урок з українознавства для освітніх установ української діаспори;

- авторський урок із предметів суспільно-гуманітарного, фізико-математичного або природничого циклу на українознавчій основі для учнів 1–11 класів закладів загальної середньої освіти України;

- авторська розробка виховного українознавчого заходу для учнів 1–11 класів закладів загальної середньої освіти України та освітніх установ української діаспори.

Несподіванкою стала велика кількість робіт, особливо з областей, які нині найбільше потерпають від жорстокої агресії РФ: Харківської, Донецької,

Сумської, Луганської, Херсонської, Запорізької. Активно долучилися до конкурсу вчителі з Івано-Франківської, Вінницької, Київської, Львівської, Полтавської, Чернігівської, Чернівецької, Дніпропетровської, Кіровоградської, Одеської, Хмельницької та інших областей України. Загалом заслужену перемогу в конкурсі цього року здобули понад 500 педагогів з усіх регіонів України і закордоння.

Для підвищення рівня патріотизму учнівської молоді у 2023 році Науково-дослідним інститутом українознавства був започаткований Міжнародний щорічний літературно-мистецький конкурс есе серед учнів 1–4, 5–8 та 9–11 класів на теми: «Воїн ЗСУ. Хто він?», «Образ сучасного українського воїна». Конкурс проходив з 1 жовтня 2023 р. по 18 січня 2024 р. з метою привернення уваги українських дітей в Україні та за її межами до Збройних сил України загалом та воїнів-захисників зокрема. На сьогодні актуалізувалося завдання поширення серед школярів інформації про воїнів ЗСУ, які стоять на захисті національних інтересів, територіальної цілісності й недоторканності кордонів України. На сучасному етапі винятково важливим стало пропагування ідеї шанобливого та позитивного ставлення до Збройних сил України та до воїнів-захисників, які героїчно борються з російським агресором і відстоюють демократичний вибір українського народу.

Учнівські роботи розглядалися у двох номінаціях: «Есе» та «Малюнки», які раніше не брали участі у творчих конкурсах та не були опубліковані. Усі учнівські праці присвячені Збройним силам України. Конкурсною комісією та організаційним комітетом було опрацьовано

300 учнівських есеїв та 35 малюнків. Відзначення переможців конкурсу відбулося у Міжнародний день рідної мови – 21 лютого. У творчих роботах призерів конкурсу можемо виокремити такі аспекти: 1) в умовах російсько-української війни посилення національно-патріотичних почуттів; 2) переосмислення ціннісних орієнтирів; 3) віра у перемогу України [15, с. 128].

Міжнародні конкурси з українознавства стали значним підсумком науково-теоретичної і практичної роботи, проведеної колективом НДІ українознавства та численним активом науковців-українознавців, вчителів і викладачів українознавства в Україні й за кордоном.

Результати конкурсів з українознавства відображаються у серії наукових статей та методичних посібників, що впроваджуються в закладах загальної середньої освіти України.

У свою чергу НДІ українознавства сьогодні виконує важливу роль координатора нових освітніх ідей, підтримуючи партнерські зв'язки науковців-українознавців і педагогів-практиків.

Партнерство в науково-освітній сфері між НДІ українознавства та обласними інститутами післядипломної педагогічної освіти сприяє розширенню взаємозв'язків, обміну передовим досвідом у сфері науки та освіти, об'єднанню творчих зусиль у напрямку наукових досліджень в галузі українознавства, створенню методичних розробок, узагальнень, апробаційно-експериментальному і практичному впровадженню українознавчих практик в освітній процес. Наприклад, у співпраці з Івано-Франківським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти відбуваються спільні наукові та

науково-методичні заходи, спрямовані на дослідження етнічних особливостей субетносів Прикарпаття (бойків, гуцулів, ополян, покутян). У рамках роботи етномайстерень співробітники НДІУ протягом 2022–2023 рр. взяли участь у круглому столі з українознавства та етнопедагогіки та тему «Українознавство та етнопедагогіка в сучасному освітньому процесі Прикарпаття: здобутки і сподівання», етнокультурному діалозі на тему «Гастрономічна спадщина та кулінарні традиції субетносів Прикарпаття: їжа та історія», круглому столі та етнобранчі «Етнокультурні феномени Гуцульщини: етнопсихологічний та етнокультурний коди українців» тощо. За результатами науково-методичних заходів упорядковано авторські учнівські, педагогічні, спільні учнівсько-педагогічні науково-методичні матеріали дослідницьких проектів, статей, доповідей, тез круглого столу з українознавства та етнопедагогіки, матеріали етнокультурного діалогу, які прорецензовано провідними науковцями, педагогами-практиками та схвалено вченою радою НДІ українознавства.

29 травня 2024 р. НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка спільно з Івано-Франківським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти та Навчально-науковим інститутом українознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника провели педагогічну науково-практичну конференцію «Українознавство та етнопедагогіка: витоки, становлення та розвиток шкільництва на теренах Прикарпаття» [13]. Головною метою співпраці є надання взаємної допомоги в підготовці й підвищенні кваліфікації науково-педагогічних кадрів

у галузі теорії українознавства, практичних досліджень з історії, етнології, культури і мови України та українців, проведення наукових, мистецько-культурних заходів для учнів та педагогів. Це дає можливість на локальному рівні домогтися об'єднання українських сил; активізації діяльності наукових, освітніх, культурно-мистецьких, політологічних організацій; піднесення патріотизму української молоді, готовності утверджувати традиції, мову, культуру, ідеали українського народу на світовій арені.

Висновки. Формування національної ідентичності учнівської молоді в умовах війни є багатограним процесом, що охоплює як засвоєння національних цінностей, так і активну участь у громадському житті. Війна змушує переосмислити такі поняття, як *патріотизм*, *солідарність* і *відповідальність* за майбутнє країни. Учні, залучені до волонтерської діяльності, освітніх ініціатив та наукових українознавчих проєктів, не лише зміцнюють свою ідентичність, але й стають активними учасниками формування нової України. Цей процес, хоч і є складним через психологічний тиск і виклики, сприяє розвитку нації та її стійкості перед сучасними випробуваннями.

В умовах війни українознавчі практики спрямовані на оновлення методичних підходів в системі національно-патріотичного виховання з метою підвищення рівня патріотичної свідомості, формування національної ідентичності та активної громадянської позиції учнівської молоді. Інтегративний характер українознавства сприяє формуванню дієвого патріотизму молодого покоління: від усвідомлення ціннісних ідеалів своєї родини, багатства і різноманіття рідного краю до усвідомлення

ролі України в сучасному геополітичному просторі.

Визначення ціннісно-сислового наповнення освітніх компетентностей як засобу консолідації української нації, розробка освітньої науково-практичної моделі, в якій інтеграція та систематизація знань про Україну втілюватиме базові культурно-сміслові пріоритети українства щодо процесу утвердження національної єдності українства, дадуть можливість розробити механізм для впровадження комплексу національно зорієнтованих проєктів в освіті, які сприятимуть зростанню обороноздатності суспільства та збереженню україноцентричного потенціалу національної гуманітаристики.

Практичне втілення цих настанов відобразатиметься в науковій, науково-методичній літературі, рекомендаціях органам державної влади, розробленні пізнавальних волонтерських проєктів з безпекової тематики, створенні освітньої науково-практичної моделі, в якій інтеграція та систематизація знань про Україну втілюватиме базові культурно-сміслові пріоритети українства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бистрицький, Євген. Філософські уроки війни як екзистенціального зіткнення світів. *Філософська думка*. 2023. № 3. С. 21–22.
2. Бевз, Тетяна. Національно-патріотичне виховання в Україні: нормативно-правові засади. *Українознавство*. 2023. № 4. С. 24–40.
3. Газізова, Олена, Сорочук, Людмила, Кононенко, Алла, Бойко, Світлана, Іванець, Софія. Тенденції українознавчих досліджень XVI Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти. *Українознавство*. 2023. № 2. С. 174–221.

4. Закон України від 13.12.2022 № 2834- IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
5. Бойко, Світлана. Формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни. *Українознавчий альманах*. 2022. Вип. 30. 148 с. С. 17–21.
6. Василик, Т. Віртуальний меморіал пам'яті полеглих шевченківців «ГЕРОЇ НЕ ВМИРАЮТЬ...»: історія створення, концепція та інформаційне наповнення. *Архіви України*. 2022: жовтень–грудень. Вип. 4. № 333. С. 217–232.
7. Калакура, Ярослав. Українознавство у викликах війни Московії проти України. *Українознавство*. 2023. № 1. С. 15–25.
8. Крисаченко, В. С. Системність українознавства і консолідація нації: екзистенційний дискурс. *Політологічний вісник: збірник наукових праць*. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2022. Вип. 89. С. 12–28.
9. Кротюк, В. А. Феномен героїзму у контексті патріотичного виховання. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2020. № 4 (47). С. 58–71.
10. Міністерство освіти і науки України запускає серію навчань для педагогів з українознавчого компонента. URL: <https://mon.gov.ua/news/ministerstvo-osvity-i-nauky-ukrainy-zapuskaie-seriiu-navchan-dlia-pedahohiv-z-ukrainoznavchoho-komponenta>
11. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2024 р. № 141-р «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-2024-%D1%80#Text>
12. Снайдер, Тімоті. Чому бреше Путін? URL: <https://zbruc.eu/node/109102>
13. *Українознавство та етнопедогогіка: витоки, становлення та розвиток шкільництва на теренах Прикарпаття*: матеріали обласної педагогічної науково-практичної конференції (29 травня 2024 року) / авторка ідеї та упорядниці Л. Максим'як. Івано-Франківськ: Івано-Франківський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти; Навчально-науковий інститут українознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника; Науково-дослідний інститут українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2024. 124 с.
14. Чупрій, Л., Сіра, О. Патріотичне виховання як чинник формування національної ідентичності в умовах російської агресії. *Krakowskie Studia Małopolskie*. 2022. № 3 (35). С. 27–46.
15. Шинкарик, Юліана, Безсмертна, Наталія. Концепт українознавчих конкурсів у формуванні та реалізації державної мовної політики України у галузі освіти. *Українознавство*. 2024. № 2. С. 108–143.
16. Шумик, Л., Широких, А. Вікові особливості розвитку національної ідентичності та вплив воєнних дій на її формування. *Психологія: реальність і перспективи*. Збірник наукових праць РДГУ. 2023. № 21. С. 110–118.
17. Якубова, Лариса, Головка, Володимир. *Випробовуючи долю, гартуючи волю. Україна й українці в ХХ – на початку ХХІ ст. У трьох книгах*. Книга 3. 30 років незалежності. Виклики, випробування, відповіді. Київ, 2022. 712 с.

REFERENCES

1. Bystrytskyi, Ye. (2023). Philosophical Lessons of the War as an Existential Clash of Worlds. *Filosofska dumka* (Philosophical Thought), No. 3, pp. 21–22. [in Ukr.]
2. Bezv, T. (2023). National-Patriotic Education in Ukraine: Normative and Legal Foundations. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), No. 4, pp. 24–40. [in Ukr.]

3. Hazizova, O., Sorochuk, L., Kononenko, A., Boiko, S., Ivanets, S. (2023). Trends in Ukrainian Studies of the 16th International Competition in Ukrainian Studies for Students of Grades 8–11 of General Secondary Education Institutions. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), No. 2, pp. 174–221. [in Ukr.]
4. *Law of Ukraine of 13.12.2022 No. 2834- IX "On the Basic Principles of State Policy in the Sphere of Affirming Ukrainian National and Civic Identity."* [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [in Ukr.]
5. Boiko, S. (2022). Formation of National Identity of Ukrainian Youth in the Conditions of the Russian-Ukrainian War. *Ukrainoznavchyi Almanach* (Ukrainian Studies Almanac). Issue 30. Kyiv, 148 p., pp. 17–21. [in Ukr.]
6. Vasylyk, T. (2022). The Virtual Memorial to The People of Shevchenko University Fallen of War «Heroes Do Not Die...»: History of Creation, Conception and Information Context. *Arkhivy Ukrainy* (Archives of Ukraine), Issue 4, No. 333: October-December, pp. 217–232. [in Ukr.]
7. Kalakura, Ya. (2023). Ukrainian Studies in the Challenges of the Moscow War Against Ukraine. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), No. 1., pp. 15–25. [in Ukr.]
8. Krysachenko, V. (2022). Systematicity of Ukrainian Studies and National Consolidation: Existential Discourse. *Political Science Bulletin: Collection of Scientific Works*. Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Issue 89, pp. 12–28. [in Ukr.]
9. Krotiuk, V. (2020). The Phenomenon of Heroism in the Context of Patriotic Education. *Visnyk NluU imeni Yaroslava Mudroho. Seriiia Filozofiiia, filozofiiia prava, politolohiiia, sotsiolohiiia*. (Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology), 4(47), pp. 58–71. [online] Available at: https://fileview.fwdcdn.com/?url=https://mail.ukr.net/api/public/file_view/list%3Ftoken%3D8wkAgU1pfIlyNunjj-DPf1BOX5sb-MKZ7uxW48CKTHBd-hD5Jgf7_8dUgPt7IT_yiN9gYx2MJzekQoBAaSfvXcmm8ayrlSA1noAEiyW3Vw:3COcOqYXaqUuphMY%26r%3D1696274043461&default_mode=view&lang=uk#start=1 [in Ukr.]
10. *The Ministry of Education and Science of Ukraine Launches a Series of Trainings for Teachers on the Ukrainian Studies Component.* [online] Available at: <https://mon.gov.ua/news/ministerstvo-osvity-i-nauky-ukrainy-zapuskaie-seriiu-navchan-dlia-pedahohiv-z-ukrainoznavchoho-komponenta> [in Ukr.]
11. *Cabinet of Ministers of Ukraine Order as of February 16, 2024 No. 141-r "On Approval of the Concept of the State Target Social Program for the Affirmation of Ukrainian National and Civic Identity for the Period Until 2028."* [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-2024-%D1%80#Text> [in Ukr.]
12. Snyder, T. *Why Does Putin Lie?* [online] Available at: <https://zbruc.eu/node/109102> [in Ukr.]
13. Maksymiak, L., comp. (2024). *Ukrainian Studies and Ethnopedagogy: Origins, Formation, and Development of Education in Prykarpattia: Materials of the Regional Pedagogical Scientific-Practical Conference* (May 29). Ivano-Frankivsk. Ivano-Frankivsk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education; Educational and Research Institute of Ukrainian Studies of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University; Research Institute of Ukrainian Studies of Taras Shevchenko National University of Kyiv, 124 pp. [in Ukr.]
14. Chuprii, L., Sira, O. (2022). Patriotic Education as a Factor in the Formation of National Identity in the Context of Russian Aggression. *Krakowskie Studia Małopolskie*, No. 3 (35), pp. 27–46. [in Ukr.]
15. Shynkaryk, Yu., Bezsmertna, N. (2024). The Concept of Ukrainian Studies Competitions in the Formation and Implementation of State Language Policy of Ukraine in the Field of Education. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), No. 2, pp. 108–143. [in Ukr.]
16. Shumyk, L., Shyrokiikh, A. (2023). Age Characteristics of the Development of National Identity and the Influence of Military Actions

on Its Formation. *Psychology: Reality and Perspectives*. Collection of Scientific Papers of the RSHU. No. 21, pp. 110–118. [in Ukr.]

17. Yakubova, L., Holovko, V. (2022). *Testing Fate, Strengthening Willpower. Ukraine*

and Ukrainians in the 20th – Early 21st Century. In Three Books. Book 3. 30 Years of Independence. Challenges, Trials, Responses. Kyiv, 712 pp. [in Ukr.]

Summary

FORMATION OF NATIONAL IDENTITIES OF SCHOOL YOUTH AS A FACTOR OF THE CONSOLIDATION OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES: UKRAINIAN STUDIES DIMENSIONS

Olena HAZIZOVA

orcid.org/0000-0002-5353-5637

Candidate of Historical Sciences, Head of the Department of Ukrainian Philology
and Educational Technologies of RIUS

of Taras Shevchenko National University of Kyiv

email: olena.gazizova@ukr.net

The relevance of the research. In the conditions of the war, one of the main tasks of the educational policy should be the formation of national social and state values as the ideological basis of the Ukrainian identity in schoolchildren. As a conceptual basis for such an approach, it is worth taking Ukrainian studies as a system of scientific knowledge about Ukraine, Ukrainians, and Ukrainianness. The restoration of historical and cultural memory encourages the development of new approaches and methods of providing (disseminating) substantiated information about Ukraine and Ukrainians in the educational process, which, accordingly, increases the level of consolidation of the younger generation. Positive social and state practices of commemorating heroes, the authority of Ukrainian heroes in the world as a necessary component of preserving the national community need to be understood. The main task of Ukrainian studies as an educational direction and as a separate educational course is to educate students in high patriotic consciousness, readiness to fulfil their civic and constitutional duty to protect the national interests, integrity, and independence of Ukraine.

The **purpose** of the article is to analyze the problems and structure of Ukrainian studies as a factor in the formation of the national identity of school youth in the field of preservation and reproduction of the Ukrainian nation in Ukraine and abroad in the conditions of the Russian-Ukrainian war.

Conclusions. Formation of the national identity of student youth in the conditions of war is a multifaceted process that includes not only the assimilation of national values but also active participation in public life. Pupils involved in volunteer activities, educational initiatives, and scientific Ukrainian studies projects not only strengthen their identity but also become active participants in the formation of a new Ukraine. This process, although difficult due to psychological pressure and challenges, contributes to the development of

the nation and its resilience in the face of modern challenges. Ukrainian studies practices in the modern education system of Ukraine are aimed at updating methodical approaches in the system of national-patriotic education with the aim of raising the level of patriotic consciousness, forming national identity, and an active civic position of student youth.

International contests in Ukrainian studies have become a significant result of the scientific, theoretical, and practical work carried out by the staff of the Research Institute of Ukrainian Studies and the numerous assets of scientists-Ukrainian studies, teachers, and lecturers of Ukrainian studies in Ukraine and abroad.

The results of competitions in Ukrainian studies are reflected in a series of scientific articles and methodical manuals implemented in general secondary education institutions in Ukraine. According to the results of the contests in Ukrainian studies, the following aspects were determined in the field of establishing the Ukrainian national identity of schoolchildren: 1) in the conditions of the Russian-Ukrainian war, the strengthening of national-patriotic feelings; 2) rethinking value guidelines; 3) faith in the victory of Ukraine.

Keywords: national identity, Russian-Ukrainian war, consolidation of Ukrainianness, Ukrainian studies, International competition in Ukrainian studies, education, school youth, patriotism.